

Міністерство освіти і науки України

Модельна навчальна програма

«Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти. 5–6 класи
(інтегрований курс)»

для закладів загальної середньої освіти

(автори Аркуша О. Г., Дяків В. Г., Мудрий М. М.,
Пастушенко Р. Я., Хлипавка Л. М.)

«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»

(наказ Міністерства освіти і науки України від 14.04.2023 № 435)

I. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Пропонована модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» для 5–6 класів (далі — Програма) укладена відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти (далі — Державного стандарту), затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898, Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (далі — Типової освітньої програми), затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 19 лютого 2021 р. № 235 та Методичних рекомендацій для розроблення модельних навчальних програм (додаток до листа Директорату дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти МОН України від 24 березня 2021 р. № 4.5/637-21). Програма визначає орієнтовну послідовність досягнення учнями очікуваних результатів навчання, базовий зміст інтегрованого курсу та рекомендовані до використання види навчальної діяльності учнів.

Інтегрований курс «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» в базовій школі спрямований на реалізацію мети громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту — розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими й локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції.

Відповідно до призначення адаптаційного циклу базової освіти (5–6 класи), курс забезпечує наступність між початковою та базовою середньою освітою і готує учнів до продуктивного засвоєння змісту громадянської та історичної галузі в процесі предметного навчання в 7–9 класах. Продуктивність подальшого навчання забезпечує насамперед композиція курсу. У перший рік адаптаційного циклу (5 клас) учні ознайомляться з основами історичної науки, навчатися працювати з джерелами і реконструювати факти. На цьому етапі вони також мають дійти розуміння, що дійовою особою історії є людина, а історичне пізнання спрямоване на пошук відповідей на виклики сучасності. У другий рік (6 клас) передбачено ознайомлення з історичними епохами людства, які представлено ескізно через вибрані події української та світової історії. Така структура програми ґрунтується, з одного боку, на засадах когнітивної психології, а з другого — на досвіді пропедевтичного курсу історії України. Діти у віці 11–12 років мають уже сформовану здатність оперувати уявленнями, у них з'являються зачатки гіпотетико-дедуктивного пізнання. А це значить, що вони можуть осмислювати комбінації змінних елементів, відрізнити істотне від неістотного. Так, характеризуючи й порівнюючи культурно-історичні епохи, виявляючи зв'язки між історичними фактами, явні мотиви людських вчинків, критично оцінюючи вчинене з огляду на ціннісні орієнтації минулого й сьогодення, учень/учениця формуватиме первинне уявлення про історичний процес.

Обрана композиція курсу дає змогу пов'язувати історичні сюжети з актуальними для учнів знаннями з громадянської освіти. На історичному матеріалі вони набуватимуть теоретичного досвіду діяльності в громадському просторі, формуватимуть ставлення до Батьківщини, її історії та культури, ідентифікуватимуть себе як українці — громадяни України. А громадянознавча проблематика останнього розділу програми має на меті узагальнити цей досвід, надати йому практичної спрямованості. Пропонована Програмою стратегія навчання історії та громадянської освіти буде ефективною як за умови збереження у закладах освіти лінійного, так і при переході до концентричного способу вивчення історії.

Мета інтегрованого курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» — впровадження учнів у системне вивчення історії та суспільних наук, формування в дітей стійкого зацікавлення об'єктом, який вони досліджують — людиною в її суспільних зв'язках, вироблення вмінь, необхідних для ефективної пізнавальної діяльності в царинах цих наук, розвиток системи цінностей і формування переконань, що забезпечують самоідентифікацію кожної дитини як українця, свідомого члена місцевої громади та шкільної спільноти.

Ця мета конкретизується через завдання курсу:

- ✓ формування уявлень і початкових знань учнів про історію як важливу галузь людських знань, як науку, що має свій предмет вивчення й методи дослідження;
- ✓ набуття базових знань про періодизацію та зміст історії України в контексті європейської та світової історії як передумови до формування концептуального її бачення та самоусвідомлення власної ідентичності;
- ✓ розвиток мотивації до вивчення історії та набуття низки вмінь, необхідних для формування визначених освітнім законодавством ключових компетентностей;
- ✓ утвердження почуття гідності, усвідомлення власних прав і свобод, бажання їх реалізувати в притаманних дитині соціальних ролях, зміцнення поваги до прав і гідності інших осіб;
- ✓ розвиток на первинному рівні громадянських якостей, потрібних для демократичного суспільства: ініціативності, чесності, відкритості, правдивості, толерантності, уміння критично мислити, схильності протидіяти виявам дискримінації та ін.

Перераховані завдання визначені на основі:

- ✓ ціннісних орієнтирів базової середньої освіти, зокрема її спрямованості на особистісний розвиток учня, формування активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, плекання любові до рідного краю;
- ✓ ключових (життєвих) компетентностей, насамперед громадянських

і соціальних, а також наскрізних умінь, таких як читання з усвідомленням, уміння висловлювати власну думку (усно й письмово), критично й системно мислити, логічно обґрунтовувати позицію, розв'язувати проблеми, діяти творчо та ін.;

- ✓ належності навчання у 5–6 класах до адаптаційного циклу базової середньої освіти як основи предметного навчання;
- ✓ вимоги Державного стандарту визначати обов'язкові результати навчання, орієнтуючись на компетентнісний підхід;
- ✓ рекомендації Директорату дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти МОН України забезпечувати діяльнісний підхід через визначення основних видів навчальної діяльності учнів.

Інтегрований курс «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» забезпечує компетентнісний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі наскрізно, через розвиток таких умінь і ставлень:

- ✓ історико-хронологічного мислення — здатності орієнтуватися в історичному часі, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами й процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявляти зміни в житті суспільства;
- ✓ геопросторового мислення — уміння орієнтуватися в соціально-історичному просторі, виявляти взаємозалежність розвитку суспільства, господарства, культури й навколишнього природного середовища;
- ✓ критичного мислення — умінь працювати з різними джерелами інформації та формулювати історично обґрунтовані запитання;
- ✓ системного мислення — виявлення взаємозв'язку, взаємозалежностей та взаємовпливів історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох; розуміння множинності трактувань минулого і сучасного та вміння зіставляти їх інтерпретації;
- ✓ усвідомлення власної гідності, прагнення реалізувати власні права й свободи, виявлення поваги до прав і гідності інших осіб, толерантність і волю протидіяти проявам дискримінації;
- ✓ уміння дотримуватися демократичних принципів, бажання конструктивно взаємодіяти з іншими особами, спільнотою класу, закладу освіти, долучатися до розв'язання локальних, загальнонаціональних і глобальних проблем, усвідомлення необхідності утвердження верховенства права й дотримання правових норм для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Модельна навчальна програма інтегрованого курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» структурована за такими принципами:

- ✓ розгортання історії від об'єкта пізнання цієї науки до рушія всіх змін, які із цим об'єктом відбуваються в часі та просторі; від найдавніших часів

до сьогодення; від локальної до європейської, світової історії;

- ✓ україноцентризму, який передбачає, що історія України повсякчас проступає з історії світу, а світова історія великою мірою твориться в Україні;
- ✓ науковості, відповідно до якого зміст і очікувані результати навчання відповідають основам сучасної науки;
- ✓ доступності, тобто врахування вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей 10–12 років;
- ✓ системності, коли історія та суспільство розглядаються як комплекси компонентів, зокрема, культурно-історичних епох, процесів (економічних, політичних, соціальних, духовних), явищ (війни, революції, народи, цивілізації), подій та ідей, на які впливають зовнішні чинники, природні й соціальні;
- ✓ наступності, пов'язаності матеріалу, що вивчається, і засвоєним у початковій школі, зокрема в межах курсу «Я досліджую світ» чи інших, подібних за змістом;
- ✓ вибіркової сукупності, тобто побудові навчального матеріалу на основі завершених і представлених здебільшого в нерухомому стані образів історичних подій і явищ.

Ураховано, що в початковій школі серед соціально значущих надпредметних тем, які сприяли формуванню в учнів уявлень про людину в суспільстві, була «громадянська відповідальність». Забезпечено зв'язок із змістовим наповненням курсів «Я досліджую світ» і подібних за змістом, що вивчалися у 1–4 класах, зокрема, через актуалізацію знайомих понять і пригадування історичних фактів.

Програма складається з пояснювальної записки, дібраних до розділів очікуваних результатів навчання учнів / учениць, змісту навчального матеріалу та рекомендованих видів навчальної діяльності. Потрібно мати на увазі, що включена в зміст тематика детальніше розглядатиметься в 7–9 класах. Освоєння матеріалу в 5–6 класах має на меті формування в учнів уявлень про доступні для розуміння п'яти-шестикласниками ключові явища та події історії. Історичні та громадсько-політичні поняття й терміни, зазначені в рубриці «Зміст навчального матеріалу», будуть розтлумачені з урахуванням вікових особливостей учнів, через історичні образи, своєрідні «картинки з життя».

Інтегрований курс «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» структуровано за такими розділами:

5 клас	6 клас
1. Історія — наука про минуле людства 2. Історична пам'ять і пам'ятки	1. Первісні часи та античність 2. Середньовіччя 3. Ранній новий час

3. Людина як дійова особа історії	4. «Довге» ХІХ століття 5. «Коротке» ХХ століття. Сучасність
-----------------------------------	---

Кожен з розділів Програми зорієнтований на комплексну реалізацію передбачених у Додатку 18 Державного стандарту загальних і конкретних результатів навчання, установлених для адаптаційного циклу навчання. Більшість обов'язкових результатів навчання деталізовано й доповнено на основі визначених цим додатком орієнтирів оцінювання. Розвиток наскрізних умінь забезпечується через широкий спектр видів навчальної діяльності. Та частина результатів, досягнення яких може бути побудоване лише на безпеці, довірі, відкритості демократичного виховного простору закладу освіти, виокремлена та подана нижче. Це зроблено з метою спонукати педагогів орієнтуватися на них як на уроках, так і в позаурочний час, добираючи для реалізації відповідні види діяльності. Ідеться про такі конкретні результати навчання, які повинні бути засвоєні до кінця шостого класу, коли учень / учениця:

- ✓ пізнає себе як неповторну особистість, наділену гідністю;
- ✓ ідентифікує себе як члена різних спільнот, громадянина України;
- ✓ пояснює правила, яких має дотримуватися в цих спільнотах;
- ✓ пояснює своє право на особистий простір (приватність) і право інших осіб на це;
- ✓ протидіє порушенням прав людини;
- ✓ конструктивно взаємодіє з людьми, які мають інші ідеї та цінності;
- ✓ протидіє утискам, насиллю (булінгу), виявам нерівності або несправедливості;
- ✓ дотримується колективно встановлених правил;
- ✓ бере участь у процедурах самоврядування закладу освіти / класу та ухваленні рішень;
- ✓ дотримується стандартів доброчесної поведінки;
- ✓ з допомогою вчителя долучається до розв'язання проблем різних спільнот, ураховуючи інтереси їх представників;
- ✓ розвиває емпатію.

У модельній навчальній програмі інтегрованого курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» немає розподілу навчальних годин за розділами та уроками. У межах їх загальної річної кількості учитель / учителька самостійно визначає час для роботи над кожним розділом і темою Програми. Пропонований обсяг навчального матеріалу розрахований на реалізацію в межах рекомендованої Типовою освітньою програмою кількості навчальних годин з галузі «Громадянська та історична освіта», у 5-му класі — 35 год, у 6-му —

70 год. У закладах загальної середньої освіти, де для галузі передбачать максимальну кількість навчальних годин (70 год — у 5-му та 105 — у 6-му класах), доречно включити в Програму додаткові навчальні цілі (визначені як очікувані результати навчання), зокрема, зорієнтовані на глибоке засвоєння історії рідного краю і/або проблематики прав дитини.

У Програмі до кожного з розділів подано орієнтовний (але не вичерпний) перелік фактів (подій, явищ, процесів) і понять, назв мініпроектів. Це не заперечує можливості залучення педагогами інших джерел та пізнавальних завдань для досягнення учнями / ученицями очікуваних результатів навчання. Запропоновані в Програмі види навчальної діяльності мають орієнтовний характер, окреслюючи можливі шляхи опрацювання навчального матеріалу. Обов'язковою для кожного розділу Програми є практична діяльність учнів, диференційована за рівнем складності. Така практична робота може мати різний формат: від окремого пізнавального завдання (для вивчення нового матеріалу, узагальнення, закріплення тощо) до комплексу, розрахованого на весь урок (лабораторно-практичне заняття). Педагоги можуть самі визначати завдання учням або пропонувати їм самостійно зробити вибір. Окремі завдання можна виконувати на уроці, інші пропонувати як домашнє завдання, але з обов'язковим представленням його результатів.

Вивчення учнями історії та пам'яток рідного краю ця модельна навчальна програма забезпечує головним чином через конкретизацію видів навчальної діяльності, до яких включено вивчення біографій важливих для політичного й культурного життя постатей, знайомство з колекціями музеїв та історико-культурних заповідників, зустрічі з дослідниками (зокрема, в онлайн-форматі), проведення історичних паралелей, формування візуальних рядів, самостійний пошук інформації та укладання історичних довідок, уявні подорожі в часі в минуле своєї місцевості тощо. Одним зі способів поглиблення знань із локальної історії є виконання учнями (індивідуально або в групах) інформаційно-пошукових мініпроектів, орієнтовні назви яких запропоновано в кінці кожного розділу.

Рівномірно розподілені по курсу завдання краєзнавчої тематики, які подані в тісному зв'язку з процесами всесвітньої історії та історії України, забезпечать учням на завершенні курсу не лише розпізнавання ключових подій, осіб, пам'яток історії рідного краю, а й розуміння їхньої ролі та місця в ширших процесах. Формування в рамках пропедевтичного курсу опорних знань з історії рідного краю дасть змогу перейти в старших класах до її систематичного вивчення відповідно до підходів сучасного субдисциплінарного напрямку історичних досліджень — локальної історії. Це відкриває можливості формувати цілісну картину уявлень про світ, спираючись на знання й розуміння історичних явищ і процесів, які відбувалися в рідному краю, забезпечить міжпредметну інтеграцію.

Модельна навчальна програма відкриває перед учителями широкі можливості для самостійного планування. Вони можуть використовувати як пряму, так і зворотну хронологію, ознайомлювати учнів з не передбаченими цією Програмою подіями, історичними особами, пам'ятками історії рідного краю,

доповнювати навчання позаурочними заходами, орієнтованими на формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини.

Вибір обсягу історичного матеріалу, що опрацьовуватиметься на уроці, форм, методів, прийомів для досягнення учнями очікуваних результатів навчання — виняткова компетенція вчителів. Плануючи навчання, рекомендуємо враховувати обсяг базових знань відповідно до психолого-фізіологічних особливостей здобувачів освіти, наявність чи відсутність у закладі методичного та інформаційно-комунікаційного забезпечення, власний досвід викладання, інші чинники, що безпосередньо впливають на засвоєння навчального матеріалу.

Основні шляхи реалізації Програми:

- ✓ створення дидактичних ситуацій, які дають змогу учням / ученицям взаємодіяти з навчальними текстами, адаптованими історичними джерелами, використовуючи відповідний поняттєвий апарат;
- ✓ застосування переважно активних та інтерактивних методів навчання, коли учні працюють парами та групами, ставлять питання вчителю / вчительці та одне одному, дискутують, виконують проблемні завдання тощо;
- ✓ систематизація й узагальнення матеріалу кожного розділу, курсу загалом;
- ✓ урахування особистого досвіду учнів, особливо при визначенні для них завдань позаурочної діяльності, роботі з краєзнавчим матеріалом, формуванні лідерських якостей через участь в учнівському самоврядуванні.

Для формування дидактичних ситуацій учитель / учителька мають обирати з-поміж навчальних цілей, сформульованих як очікувані результати навчання, такі, що спонукатимуть учнів осмислити факт загалом, самостійно поставивши собі інші, допоміжні завдання, або вимагатимуть роздуму, обмірковування факту: події, явища, процесу, вчинку особи, виводячи учнів із зони комфорту (байдужості до предмета). Перетворення цих цілей у пізнавальні чи проблемні завдання націлять на добір відповідних методів / прийомів навчання.

Вибір закладом загальної середньої освіти інтегрованого курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» дасть змогу педагогам: 1) запропонувати учням оновлений відповідно до сучасного місця України у світовій спільноті зміст шкільної історичної освіти; виразніше підкреслити євроатлантичні устремління України; 2) уникнути наявного в сучасній школі предметного протиставлення між історією України та всесвітньою історією, розширити пізнавальні можливості історії України через розуміння національної історії як єдності внутрішніх і зовнішніх пов'язань, акцентувати на історії рідного краю; 3) поєднати історичний матеріал із ключовими питаннями громадянської освіти, забезпечуючи реалізацію діяльнісного та компетентнісного підходів.

Під час упровадження Програми автори можуть вносити певні зміни (змінювати послідовність вивчення тем, виносити додаткові питання тощо)

загальним обсягом до 20 %.

II. ПРОГРАМА КУРСУ

Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти

5 клас (35 год)

Структура:

Розділ 1. Історія — наука про минуле людства

Розділ 2. Історична пам'ять і пам'ятки

Розділ 3. Людина як дійова особа історії

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ — НАУКА ПРО МИНУЛЕ ЛЮДСТВА

Очікувані результати навчання	Зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності
<p>- пояснює різницю між одиницями вимірювання історичного часу та співвідносить їх (рік — століття — тисячоліття);</p> <p>- розрізняє системи літочислення, пояснює їх на прикладах;</p> <p>- розташовує події в хронологічній послідовності, укладає хронологічну таблицю;</p> <p>- встановлює послідовність історичних подій за допомогою лінії часу;</p> <p>- встановлює одночасність подій в історичному</p>	<p>1.1. Усе має минуле. Дії та події. Історія як розповідь про події минулого. Історія як індивідуальний і колективний досвід.</p>	<p>- Наведення прикладів присутності минулого в сьогоденні; обмірковування впливу минулого на життя людини, суспільства і держави — України;</p> <p>- розмова в гурті про те, які події вважати важливими; укладання розповіді про вибрану подію з минулого (зокрема з історії рідного краю);</p> <p>- робота з історичним словником (обговорення алгоритму укладання словника, внесення поняття «історична подія»).</p>
	<p>1.2. Що вивчають історики. Професія «історик». Як історики створюють «образи» минулого. Що таке історичний факт. Чому історію треба вивчати. Людина в її соціальних зв'язках як об'єкт історії. Як укласти свою</p>	<p>- Дискутування основної думки історичного тексту (про призначення історії як науки і навчальної дисципліни, сутність роботи істориків та їхні професійні вміння тощо);</p> <p>- наведення прикладів (з історії України та рідного краю), які розкривають поняття «історичний факт»;</p> <p>- розпізнавання суджень (у тексті</p>

<p>просторі, їх тривалість та віддаленість одних від інших (у межах теми, з допомогою вчителя);</p> <ul style="list-style-type: none"> - наводить приклади історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні — топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо; - виокремлює основні елементи карти та пояснює їх значення; - співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо); - розрізняє відносно сталі та змінні об'єкти карти; - визначає орієнтацію об'єктів відносно сторін світу, суб'єкта спостереження; - визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних 	<p>(персональну) історію.</p>	<p>підручника, вибраному описі події з історії України / рідного краю, розмірковуваннях істориків тощо);</p> <ul style="list-style-type: none"> - укладання автобіографії / біограми близької людини за визначеним алгоритмом; - робота з історичним словником (терміни і поняття «історичне судження», «історичний факт», «історія»).
<p>в сьогоденні — топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо;</p> <ul style="list-style-type: none"> - виокремлює основні елементи карти та пояснює їх значення; - співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо); - розрізняє відносно сталі та змінні об'єкти карти; 	<p>1.3. Відлік часу в історії. Календарний та історичний час. Літочислення. Шкала часу.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Установлення різниці між календарним та історичним часом, наведення прикладів історичного часу; - розв'язування історичних задач на визначення послідовності, тривалості й віддаленості історичних подій із застосуванням шкали часу; - пояснення труднощів, які виникають перед істориками через різні календарі та системи літочислення; - визначення поняття «історизм» як сукупності явищ людського життя, які характеризують специфіку епохи минулого; - робота з історичним словником (терміни і поняття «ера», «історичний час», «літочислення»).
<ul style="list-style-type: none"> - визначає орієнтацію об'єктів відносно сторін світу, суб'єкта спостереження; - визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних 	<p>1.4. Періодизація історії. Культурно-історичні епохи: первісність, античність, середні віки, модерна історія (новий час, сучасність). Культурно-історичні епохи в минулому рідного</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Пояснення й обговорення поняття «періодизація» як способу впорядкування історичної інформації; - визначення (за текстом) і порівняння основних рис культурно-історичних епох, позначення на шкалі часу їхніх хронологічних меж; - установлення належності

<p>пам'яток, місця історичних подій;</p> <ul style="list-style-type: none"> - позначає розміщення об'єктів на карті, прокладає уявні маршрути, визначає відстані; - виявляє чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів); - розрізняє джерела інформації за видами (матеріальні / нематеріальні; первинні / вторинні; текстово-візуальні тощо); - пояснює способи нагромадження та пошуку інформації; - добирає інформацію за заданими критеріями; - виокремлює основне й другорядне в тексті; - пояснює й доцільно застосовує терміни, поняття, 	<p>краю.</p> <p>1.5. Географічний та історичний простори. Історична мапа. Як люди уявляли світ. Взаємозалежність природно-географічних умов та способу життя людських спільнот.</p> <p>1.6. Історичні джерела. Типи</p>	<p>вибраного словесного або візуального джерела до певної культурно-історичної епохи;</p> <ul style="list-style-type: none"> - здійснення уявної мандрівки в минуле рідного краю, опис способів життя людей у різні історичні періоди; - розв'язування історичних задач на визначення послідовності, тривалості й віддаленості історичних подій із застосуванням шкали часу; - робота з історичним словником (терміни і поняття «історичний період», «культурно-історична епоха»). <p>- Зіставлення уявлень людей про світ (зокрема теренів України) з різних історичних періодів на підставі картографічної інформації;</p> <ul style="list-style-type: none"> - нанесення на контурну карту окремих природних та історичних об'єктів, державних утворень на території України; визначення сталих і змінних об'єктів на карті; - опис за історичною картою географічного розташування окремих історичних об'єктів (відносно сторін світу, природних об'єктів, державних утворень, спостерігача); - обґрунтування (на прикладах) залежності життя людських спільнот (занять, побуту) від природних обставин (клімату, географічного положення, доступу до природних ресурсів); - робота з історичним словником (поняття «історична мапа»). <p>- Групування історичних джерел за типами і часом створення</p>
--	--	---

<p>які вжито в запропонованих джерелах;</p> <ul style="list-style-type: none"> - формулює питання різного типу до тексту / медіатексту, візуальних джерел; - формулює запитання щодо достовірності інформації з різних джерел; 	<p>історичних джерел: речові, словесні (усні та писемні), зображальні, звукові, поведінкові, конвенціональні (джерела умовних позначень). Мистецькі твори як історичне джерело. Усна історія</p>	<p>(культурно-історичними епохами);</p> <ul style="list-style-type: none"> - аналіз змісту вибраних і адаптованих історичних джерел різних типів за визначеним алгоритмом; - укладання анотованого списку (переліку) джерел до історії родини (напр., світлини, листи, документи, пам'ятні речі, твори мистецтва, усні свідчення); - робота з історичним словником (терміни і поняття «історичне джерело», «усна історія»).
<ul style="list-style-type: none"> - застосовує критерії визначення достовірності інформації (з допомогою вчителя); - порівнює однотипні пам'ятки історії, природи та культури й пояснює їх значення 	<p>1.7. Пошук та збереження джерел. Етнографічні, фольклорні та археологічні експедиції. Архіви та бібліотеки. Музеї.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Мандрівка (реальна / віртуальна) в бібліотеку / музей / архів (на вибір) та обмін думками щодо потреби збереження історичних джерел; - визначення мети й розробка плану уявної дослідницької / пошукової експедиції (за участі істориків, етнологів, археологів); обговорення правил поведінки в ній; - робота в малих групах / парах над створенням опису вибраного історичного джерела; - пошук інформації про музеї рідного краю, їхні експозиції; укладання мапи / списку музеїв; - робота з історичним словником (терміни і поняття «археологія», «архів», «експозиція», «експонат», «етнологія (етнографія)», «музей», «фольклор»).
	<p>Узагальнення «Історія — наука про минуле людства».</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Наведення прикладів застосування історичних знань у повсякденному житті; - зіставлення способів пізнання світу, зокрема людських спільнот, в історії та інших науках; - створення карти знань для

		ключових понять розділу: історія, історичний час, історичний простір, історичні джерела, історичний факт.
<p>Орієнтовні назви мініпроектів: 1. Події історії України в житті моєї родини (на підставі усних свідчень родичів і близьких людей). 2. Реконструкція значущого факту з історії рідного міста/села. 3. Запис власних міркувань / написання есе (твору-роздуму) «Чому сучасна людина повинна знати й поважати історію».</p>		

Розділ 2. Історична пам'ять і пам'ятки

Очікувані результати навчання	Зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> - Виокремлює основні елементи карти та пояснює їх значення; - зіставляє картографічну інформацію різних історичних періодів; - співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо); - розрізняє відносно сталі та змінні об'єкти карти; - визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій; 	<p>2.1. Як минуле пов'язане із сучасним та майбутнім. Як навчитися «слухати і чути» минуле. Історичний опис і пояснення. Історичні явища та процеси.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Формулювання в гурті припущень про важливі для сучасних людей питання, відповіді на які потрібно шукати в історії; - визначення значущості історичних подій (на прикладах з історії України / рідного краю); - коментоване читання тексту з розрізненням історичних фактів-подій, фактів-явищ і фактів-процесів; - зіставлення опису й пояснення історичних фактів, виявлення (на конкретних прикладах) розбіжностей в історичних тлумаченнях; - обговорення афоризмів про роль історії в житті людини і суспільства; - робота з історичним словником (терміни і поняття «факт-подія», «факт-явище», «факт-процес»).
	<p>2.2. Досліджуємо історію свого роду. Сім'я, родина, рід. Генеалогічне дерево. Навіщо знати родовід. Як</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Пояснення, чому треба знати свій родовід; складання генеалогічного (родового) дерева; - визначення за картою географічного розташування

<ul style="list-style-type: none"> - позначає розміщення об'єктів на карті, прокладає уявні маршрути, визначає відстані; - діє для збереження навколишнього середовища; - пояснює відмінності між громадським та особистим простором; - наводить приклади та пояснює призначення об'єктів громадського простору в минулому та сучасності; - дотримується визначених правил і пропонує в разі потреби зміни до них під час організації подорожей для пізнання пам'яток історії та культури, туристичних об'єктів, а також для прогулянок і відпочинку; - розрізняє тексти соціального та історичного змісту; - виокремлює основне і 	<p>досліджують родовід. Як скласти генеалогічне (родове) дерево.</p>	<p>об'єктів, пов'язаних з родоводом учня / учениці;</p> <ul style="list-style-type: none"> - укладання хронологічної таблиці «Історія мого роду»; - розв'язування історичних задач на встановлення тривалості, одночасності й віддаленості одних від інших подій родової історії; - робота з історичним словником (терміни і поняття «генеалогія», «рід», «родовід»).
	<p>2.3. Вивчаємо історію рідного краю. Що таке історико-географічний регіон. Історико-географічні регіони України (оглядово). Історичне краєзнавство. Екскурсія в історичний (краєзнавчий) музей. Як поводитися під час екскурсії.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Тлумачення назв історико-географічних регіонів України, аналіз регіональної історичної символіки; - уявна мандрівка з нанесенням на контурну карту історико-географічних регіонів України та позначенням пам'яток рідного краю; - укладання усної розповіді про географічне розташування, природні умови, господарство, культурно-історичні пам'ятки рідного краю; - укладання в хронології основних подій з історії рідного краю (на підставі вибраних текстів / зображень); - участь у підготовці й проведенні екскурсії до місцевого історичного (краєзнавчого) музею; написання відгуку про мандрівку; - укладання правил поведінки під час мандрівки (зокрема, у музеї); - робота з історичним словником (терміни і поняття «історико-географічний регіон», «територіальна громада»).
	<p>2.4. Україна натеper і в минулому.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Опис за картою адміністративно-територіального поділу сучасної України;

<p>другорядне в тексті;</p> <ul style="list-style-type: none"> - застосовує критерії визначення достовірності інформації (з допомогою вчителя); - розпізнає прояви маніпулювання інформацією на конкретних прикладах; - зіставляє джерела інформації щодо достовірності та повноти; - добирає приклади, які розкривають поняття/ терміни, що використовуються в межах теми; - використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження; - порівнює однотипні пам'ятки історії, природи та культури та пояснює їх значення; - формулює висновок, судження на основі наведених фактів; 	<p>Адміністративно-територіальний поділ сучасної України. Україна в складі СРСР. Українські землі під владою Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій. Козацька Україна. Мапа України Гійома де Боплана. Походження самоназв «Україна» і «Русь». Мапа Русі-України. Українські землі в античну добу.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - зіставлення картографічної інформації з різних періодів історії України (зокрема, зображень України на давніх мапах); - позначення на контурній карті розташування держав, які в минулому існували на теренах України, їхніх кордонів і столиць; - складання хронологічної таблиці з періодизацією історії України; - коментоване читання тексту з поясненням походження і значення назв «Русь» та «Україна»; - робота з історичним словником (поняття «держава», «імперія», «поліс», «республіка», «Русь», «Україна»).
	<p>2.5. Зберігаємо історичні пам'ятки. Визначення громадського (публічного) простору. Пам'ятні події української історії. Історична пам'ять і місця пам'яті. Пам'ятки історії та пам'ятники. Як розробити екскурсійний маршрут.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Установлення (на підставі тексту, візуальних матеріалів, обміну думками) різниці між громадським та особистим просторами, історією та історичною пам'яттю; - пояснення щодо призначення в минулому і тепер окремих об'єктів громадського простору (за матеріалами рідного краю); - укладання правил поведінки в громадських місцях; - укладання обґрунтованого переліку пам'яток історії та культури рідного краю, які потребують збереження / реставрації / відновлення; - планування мандрівки історичними місцями (місцями пам'яті) рідного краю; - робота з історичним словником (терміни і поняття «громадський (публічний) простір», «історична пам'ять», «історична пам'ятка», «місце пам'яті», «пам'ятник»).

<ul style="list-style-type: none"> - описує та характеризує за певним алгоритмом пам'ятки природи, історії та культури; - висловлює припущення стосовно можливого перебігу історичних подій; - виявляє розбіжності в тлумаченнях минулого та сучасного на конкретних прикладах 	<p>Узагальнення «Історична пам'ять і пам'ятки».</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Презентація дослідження на тему «Місця пам'яті, важливі для моєї родини»; - розпізнавання (на прикладах) спроб маніпулювати історичною інформацією (з допомогою вчителя); - евристична бесіда «Чому існують різні погляди на минуле»; - застосування ключових понять розділу під час аналізу інформації про пам'ятку історії України та подій, з нею пов'язаних.
<p>Орієнтовні назви мініпроектів: 1. Моя мандрівка історичними місцями (місцями пам'яті) рідного краю (міста / селища / села). 2. Моя вулиця: історія та сучасність. 3. Відзначення історичної події в моєму населеному пункті / громаді (творення візуального ряду з коментарями).</p>		

Розділ 3. Людина як дійова особа історії

Очікувані результати діяльності	Зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> - Розрізняє природні, економічні, політичні, соціальні, технологічні й культурні зміни та наводить приклади впливу цих змін на життя людини і суспільства в минулому й сьогоденні; - формулює 	<p>3.1. Як люди творять історію. Вплив природного й соціального середовища на життя людини. Кого вважати історичною особою. Як укласти історичний портрет.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Дискусія щодо ролі людини в історії / дебати на тему «Кого можна вважати історичною постаттю»; - обговорення в групах / парах питання, яка інформація про людину має значення для створення її біографії; - нотування в гурті питань, з якими доречно звернутися до людей з минулих епох; - формулювання запитань до пам'ятки «Як укласти історичний портрет»;

<p>запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей;</p> <p>- пояснює, як погляди та потреби людей сьогодні й у минулому пов'язані з подіями їх життя, станом суспільства;</p> <p>- наводить приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі та просторі, взаємодії людини та природи;</p> <p>- пояснює потребу доступності громадського простору для людей з інвалідністю або маломобільних груп населення;</p> <p>- виокремлює основне й другорядне в тексті;</p> <p>- формулює питання різного типу до тексту / медіатексту, візуальних джерел;</p> <p>- формулює судження про вчинки історичних осіб та сучасних діячів,</p>	<p>3.2. Біля керма держави: володарі та політичні лідери України. Влада як право і відповідальність. Держава: форми правління та устрою. Внутрішня та зовнішня політика (на прикладі історії України).</p> <p>3.3. Борці за українську державність. Чому народу / нації потрібна держава. Чим загрожує відсутність своєї держави. Історичні портрети борців за українську державність та її захисників.</p>	<p>- робота з історичним словником (терміни і поняття «історична біографістика», «історична особа», «історичний портрет», «соціальна група», «соціальні зв'язки»).</p> <p>- Визначення за текстом / візуальним матеріалом ролі та функцій держави в житті людини і суспільства;</p> <p>- установлення відмінностей у формах правління та політичному устрої держав, які існували на теренах України в різні культурно-історичні епохи;</p> <p>- обговорення в гурті мотивів діяльності та особистих якостей державних лідерів;</p> <p>- укладання в малих групах статті до біографічного довідника «Історичні постаті України» (на вибір учителя / учительки);</p> <p>- визначення в гурті критеріїв для характеристики внутрішньої та зовнішньої політики держави (на прикладах з історії України);</p> <p>- робота з історичним словником (терміни і поняття «влада», «держава», «монархія», «республіка», «унітарна держава», «федеративна держава»).</p> <p>- пояснення концепції національної держави як форми самовизначення, самоорганізації та самовираження народу на суверенній території;</p> <p>- розгляд ситуацій, за яких відсутність власної держави призводить до неправомірного обмеження громадянських прав і свобод (на прикладах з історії України у складі різних держав);</p> <p>- створення візуального ряду діячів XVII–XX ст., які відіграли визначну</p>
---	---	--

<p>події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного досвіду;</p> <ul style="list-style-type: none"> - послідовно викладає інформацію, будує виступ з дотриманням структури; - визначає значущість історичної та сучасної події для людини та суспільства; - обґрунтовує унікальність та неповторність кожної людини; - обґрунтовує користь обміну досвідом та взаємонавчання; пояснює значення освіти в житті людини; - розрізняє та ідентифікує локальні, регіональні, національно-культурні спільноти, співвідносить себе з ними; - описує соціокультурні практики різних спільнот, до яких належить, порівнює 	<p>3.4. Визначні творці української науки та культури. Поняття «культура» та його значення. Українська народна та сучасна професійна культура. Освіта й наука як сфери культури. Наукове й мистецьке осмислення минулого.</p> <p>3.5. Селяни, робітники, підприємці. Заняття й умови життя в селах і містах у розрізі історичних епох. Натуральне та</p>	<p>роль у боротьбі за українську державність, з урахуванням діячів рідного краю;</p> <ul style="list-style-type: none"> - підготовка в малих групах і презентація в гурті історичних портретів борців за українську державність та її захисників з урахуванням діячів рідного краю; - робота з історичним словником (терміни і поняття «громадська організація», «громадянські права і свободи», «демократія», «національна держава»). <p>- Визначення за текстом смислових значень, у яких вживається слово «культура»;</p> <ul style="list-style-type: none"> - обмін думками щодо ролі, яку відіграє культура в житті людини та суспільства; - підготовка в малих групах і презентація в гурті історичних портретів діячів української культури та меценатів (з урахуванням діячів рідного краю); - зіставлення прикладів наукового, мистецького осмислення минулого; - обговорення в гурті ролі освіти й науки в житті суспільства на різних етапах історії; - робота з історичним словником (терміни і поняття «культура», «меценатство», «народна культура», «національна культура», «професійна культура»). <p>- Пояснення за текстом / візуальним матеріалом ролі економіки в житті суспільства;</p> <ul style="list-style-type: none"> - уявна подорож у минуле українського села / міста (на прикладі рідного краю) та формування питань до його
---	--	--

<p>їх з іншими (вподобання в їжі, способи привітання та звертання до людей, формули ввічливості тощо);</p> <ul style="list-style-type: none"> - пояснює, як людина впливає на різні спільноти й держави своєю діяльністю; - пояснює, чому і якими правами від народження наділена кожна людина; - наводить приклади протидії порушенням прав людини; - пояснює вплив учинків окремої людини на її найближче оточення, місцеву громаду, Україну та світ; 	<p>ринкове господарство. Піддані й наймані працівники. Підприємливість і підприємництво. Українські підприємці. Соціальний захист найманих працівників.</p>	<p>мешканців;</p> <ul style="list-style-type: none"> - зіставлення умов життя в селах і містах у минулому й натеper; - підготовка в малих групах і презентація в гурті історичних портретів відомих в історії українських підприємців (бізнесменів); - коментоване читання тексту про відстоювання найманими працівниками своїх прав, виникнення та розвиток профспілкового руху; - формулювання (у групах) запитань для уявного опитування українського підприємця / сільського господаря / промислового робітника / людини розумової праці з минулого; - робота з історичним словником (терміни і поняття «найманий працівник», «натуральне господарство», «панщина», «підданий», «підприємець», «профспілка», «ринкове господарство»).
<ul style="list-style-type: none"> - наводить приклади змін у житті суспільства, пов'язаних із різними чинниками; пояснює їх вплив на людину, конкретні соціальні групи та суспільство загалом в минулому та сьогоденні 	<p>3.6. Повсякдення людини. Поняття про особистий (приватний) простір. Їжа, житло й одяг у минулому й натеper. Здоров'я і тривалість життя. Дитинство і старість. Рухова активність і спорт. Праця і гра в житті дорослих і дітей. Будні й свята. Ігри та іграшки.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - обмін думками в гурті щодо важливості особистого (приватного) простору людини, визначення меж між громадським і особистим просторами; - вироблення правил дотримання особистого (приватного) простору учнів у класі/школі; - визначення за текстом / візуальним матеріалом змін у повсякденні людини впродовж історії; - складання діаграми тривалості життя людини впродовж останніх століть; - зіставлення дозвілля кількох

		<p>поколінь родини й власного; прогнозування занять людей у майбутньому;</p> <p>- робота з історичним словником (поняття «особистий (приватний) простір»).</p>
	<p>Узагальнення «Людина як дійова особа історії».</p>	<p>- аргументований обмін думками (в гурті / малих групах) «Людські якості, без яких не творять історію: людяність, свобода, відповідальність...» (на прикладах персоналій історії України);</p> <p>- обґрунтування власного судження про значущість / роль у подіях минулого конкретної постаті;</p> <p>- написання власного висловлення «Як люди творять історію».</p>
<p>Орієнтовні назви мініпроектів: 1. Укладання коментованого переліку афоризмів про історію, зокрема роль особистості в історії. 2. Підготовка презентації «Моя гордість — мої земляки». 3. Підготовка учнівської конференції про роль жіноцтва / дітей в історії.</p>		

Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти

6 клас (70 год)

Структура:

Розділ 1. Первісні часи та античність

Розділ 2. Середньовіччя

Розділ 3. Ранній новий час

Розділ 4. «Довге» ХІХ століття

Розділ 5. «Коротке» ХХ століття. Сучасність

Розділ 1. Первісні часи та античність

Очікувані результати діяльності	Зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none">- установлює послідовність історичних подій за допомогою лінії часу;- описує перебіг історичних подій та визначає тяглість в історичному процесі;- співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо);- визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій періоду;- позначає розміщення об'єктів	<p>1.1. Як жили люди в первісні часи. Як виникла «людина розумна». Як людина змінювала природне середовище. Як і чому відбувся перехід від привласнювального до відтворювального господарства.</p>	<ul style="list-style-type: none">- Установлення ознак і хронологічних меж <i>первісності</i> (за допомогою тексту, візуальних матеріалів, шкали часу);- визначення за картою культурно-історичних пам'яток первісності (зокрема на теренах України); позначення їх на контурній карті;- з'ясування впливу природного середовища на господарську діяльність первісних людей;- порівняння повсякдення первісних людських спільнот у часи привласнювального і відтворювального господарства;- обмірковування ролі родових і територіальних зв'язків у житті первісної людини;- тлумачення термінів і понять «відтворювальне господарство», «людина розумна», «первісність», «привласнювальне господарство» та укладання відповідних словникових статей.
	<p>1.2. Землероби</p>	<ul style="list-style-type: none">- Установлення послідовності

<p>на карті, прокладає уявні маршрути, визначає відстані;</p> <p>- виявляє чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів);</p> <p>- виявляє (з допомогою вчителя) та пояснює виклики, які стоять перед людиною, суспільством у</p>	<p>та кочовики на теренах України. Перші поселення на території України. Археологічна культура (культурна спільність) «Кукутень–Трипілля». Скіфія та Сарматія.</p>	<p>явищ і процесів первісної історії за допомогою шкали часу;</p> <p>- локалізація на карті території поширення кукутень-трипільської археологічної культури, скіфських племен; позначення на контурній карті історичних пам'яток;</p> <p>- порівняння способу життя осілих та кочових племен (на прикладах трипільців і скіфів / сарматів);</p> <p>- укладання ілюстрованої історичної довідки про найдавніші поселення на території рідного краю;</p> <p>- тлумачення поняття «археологічна культура» та укладання відповідної словникової статті.</p>
---	---	--

<p>різних природних середовищах;</p> <ul style="list-style-type: none"> - наводить приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище, взаємодії людини та природи; - добирає інформацію за заданими критеріями; - використовує пошукові системи для отримання інформації, дізнається значення незнайомих слів; - виокремлює основне і другорядне в тексті; - формулює питання різного типу до тексту / медіатексту, візуальних джерел; - визначає ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом (у межах теми); - формулює висновок, судження на основі наведених фактів; - визначає (за допомогою вчителя) придатність 	<p>1.3. Давні цивілізації: господарське, суспільне й повсякденне життя. «Річкові цивілізації» (Месопотамія, Давній Єгипет, Індія, Китай). Зрошувальне землеробство. Кам'яне будівництво. Писемність. Релігійні вірування.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Установлення хронологічних меж давніх цивілізацій за допомогою шкали часу; - локалізація за картою «річкових цивілізацій»; позначення на контурній карті культурно-історичних пам'яток; - визначення за текстом / візуальними матеріалами характерних ознак державного, господарського, культурного життя «річкових цивілізацій»; - укладання у малих групах розповідей (з використанням джерел) про історію, господарське й культурне життя мешканців давніх цивілізацій (за єдиним планом); - створення візуального ряду пам'яток культури «річкових цивілізацій» (за заданими критеріями); - тлумачення термінів і понять «Велика китайська стіна», «Великий шовковий шлях», «давньоєгипетські піраміди», «зрошувальне землеробство», «ієрогліф», «клинопис», «фараон», «цивілізація» та укладання словникових статей.
---	--	--

<p>отриманої інформації для добору аргументів;</p> <ul style="list-style-type: none"> - описує й характеризує за певним алгоритмом пам'ятку природи, історії та культури; - наводить приклади етнічного, релігійного, культурного та іншого розмаїття в Україні та світі в минулому та сьогоденні; - зіставляє культури, їх цінності, традиції, спосіб життя 	<p>1.4. Грецький світ у давнину: держава і культура. Якою була держава в Давній Греції: Афіни та Спарта. Що таке «демократія» та «олігархія». Виховання в Афінах і Спарті. Академія Платона. Світ грецьких міфів. Олімпійські ігри.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Визначення за картою географічного розташування давньогрецьких держав — Афіни і Спарти; - характеристика природних умов, у яких розвинулася давньогрецька цивілізація; - установлення послідовності подій з історії Давньої Греції за допомогою шкали часу; - робота з контурною картою (позначення історичних областей Еллади, держав — Афіни і Спарти, розташування пам'яток культури); - віртуальна мандрівка до давніх Афіни і Спарти — наукові знання, світогляд, освіта й виховання, дозвілля давніх греків; - тлумачення термінів і понять «аристократія», «демократія», «олігархія», «пантеон», «філософія» та укладання словникових статей.
	<p>1.5. Античні міста-держави Північного Причорномор'я. Греки-мореплавці. Грецька колонізація. Поліси. Дослідження й охорона античних пам'яток в Україні.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Визначення за картою розташування грецьких поселень на території України (Тіра, Ольвія, Херсонес, Феодосія, Пантікапей), позначення їх на контурній карті; - установлення за текстом причин грецької колонізації Північного Причорномор'я та Криму; - позначення на шкалі часу періоду існування в Північному Причорномор'ї та Криму грецьких полісів; - укладання візуального ряду до розповіді «Як жили й чим займалися греки на теренах давньої України»; - моделювання екскурсійного

		<p>маршруту від школи до одного з античних полісів Північного Причорномор'я та Криму;</p> <ul style="list-style-type: none"> - написання есе «Про що розповідають руїни античних міст-держав на теренах сучасної України»; - тлумачення термінів і понять «колонізація», «колонія», «метрополія», «поліс» та укладання відповідних словникових статей.
	<p>1.6. Досягнення давніх римлян. Єдність і багатоманітність римського світу. Республіка та імперія. Римське суспільство: громадяни та негромадяни. Римське право. Пам'ятки архітектури (Форум, Колізей, Терми). Розваги (гладіаторські бої).</p>	<ul style="list-style-type: none"> - визначення за картою території Давнього Риму (у періоди республіки та імперії), позначення на контурній карті давньоримських історико-географічних об'єктів і пам'яток культури; - укладання за текстом переліку основних подій часів Римської республіки та імперії, нанесення їх на шкалу часу; - з'ясування впливу природного середовища на господарську діяльність людей у Давньому Римі; - пояснення за текстом і картою ролі війн і війська в історії Римської імперії, історичного значення римського права; - визначення за текстом / розповіддю причин еволюції релігійних уявлень у Давньому Римі від політеїзму до християнства; - планування уявної мандрівки «Архітектурні досягнення Давнього Риму»; - тлумачення термінів і понять «гладіатор», «імперія», «легіон»,

		«патриції», «плебеї», «право», «республіка» та укладання словникових статей.
	Узагальнення «Україна на перехресті скіфо-сарматської та греко-римської культур».	<ul style="list-style-type: none"> - Систематизація інформації про місце та роль українських теренів у первісну та античну епохи; - обґрунтований добір історичних постатей та укладання біографічних довідок для довідника / історичних портретів для збірника «Від епохи до епохи: величні постаті України і світу (античність)»; - добір у гурті аргументів на користь вислову «Україна — перехрестя скіфо-сарматської та греко-римської культур»; - укладання карти знань «Україна в первісну та античну епохи».

Повторення, оцінювання

Орієнтовні назви мініпроектів: 1. Археологія в Україні: постаті, дослідження, музейні колекції. 2. Пам'ятки античної історії та культури на теренах сучасної України. 3. Мистецькі образи античності в українській і світовій літературі, театрі й кіно.

Започаткування наскрізного (річного) **групового дослідницько-пізнавального проекту «У пошуках моральних авторитетів»** (створення історичних портретів діячів / діячок різних культурно-історичних епох, вчинки і людські якості яких мають непроминальну значущість).

Розділ 2. Середньовіччя

Очікувані результати навчання	Зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> - Розташовує події в хронологічній послідовності, укладає хронологічну таблицю; - встановлює 	<p>2.1. Який період історії називають середньовіччям.</p> <p>Коли виник термін «середньовіччя». Походження назви «Європа». Європа</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Установлення хронологічних меж <i>середньовіччя</i> за допомогою шкали часу; - локалізація за картою меж європейської цивілізації, напрямків Великого переселення народів і Великого розселення

<p>послідовність історичних подій за допомогою лінії часу;</p> <p>- устанавлює одночасність подій в історичному просторі, тривалість подій, явищ, процесів та їх віддаленість одне від одного (у межах теми, з допомогою вчителя);</p> <p>- описує перебіг історичних подій та визначає тяглість в історичному процесі;</p> <p>- розрізняє природні, економічні, політичні, соціальні, технологічні та культурні зміни й наводить приклади впливу цих змін на життя людини й суспільства в минулому й сьогоденні;</p> <p>- формулює запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей;</p> <p>- співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя,</p>	<p>на межі античності й середньовіччя. Велике переселення народів.</p>	<p>слов'ян, позначення їх на контурній карті;</p> <p>- тлумачення термінів і понять «середньовіччя», «велике переселення народів», «велике розселення слов'ян» та укладання словникових статей.</p>
	<p>2.2. Середньовічні стани та спільноти. Яке суспільство називають становим. Роль сім'ї та громади в житті середньовічної людини. Як відбувалося формування сучасних народів і мов.</p>	<p>- Коментоване читання і пояснення тексту про станову організацію суспільства;</p> <p>- відтворення (реконструювання) одного дня із життя середньовічного селянина / містянина (землероба, землевласника, лицаря, ремісника, купця, священника);</p> <p>- пояснення за текстом обставин формування сучасних європейських народів і мов;</p> <p>- тлумачення термінів і понять «васалітет», «суспільний стан», «сюзеренітет» та укладання словникових статей.</p>
	<p>2.3. Середньовічні держави. Як розуміли «державу» в середньовіччі. Варварські королівства й торгові республіки. Візантійська імперія. Велика хартія вольностей.</p>	<p>- Установлення одночасності й послідовності існування середньовічних держав за допомогою шкали часу;</p> <p>- визначення за картою адміністративно-політичних центрів і територій держав у середньовічній Європі, позначення їх на контурній карті;</p> <p>- робота в малих групах / парах над визначенням спільного й відмінного в устрої середньовічних держав;</p> <p>- аналіз (під керівництвом учителя) фрагмента з «Великої хартії вольностей»;</p> <p>- тлумачення термінів і понять</p>

<p>текст книжки тощо);</p> <ul style="list-style-type: none"> - визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій; - позначає розміщення об'єктів на карті, прокладає уявні маршрути, визначає відстані; - виявляє чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів); - виявляє (з допомогою вчителя) і пояснює виклики, які стояли перед людиною, суспільством у різних природних середовищах; - наводить приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі та просторі, взаємодії людини і природи; - добирає інформацію за заданими критеріями; 		<p>«король», «середньовічна монархія», «становна держава», «торгова республіка», «феод» та укладання словникових статей.</p>
	<p>2.4. Війни та конфлікти в середньовіччі. Середньовічні війни як спосіб вирішення конфліктів. Міжусобна боротьба. Хрестові походи. Столітня війна.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Установлення хронології найбільших конфліктів середньовіччя за допомогою шкали часу; - локалізація на карті територій поширення католицизму й православ'я та напрямків хрестових походів, позначення їх на контурній карті; - визначення за текстом причин та особливостей перебігу середньовічних конфліктів (з урахуванням війн на теренах Русі й Руського королівства); - реконструкція за текстом і візуальними матеріалами факту-явища «хрестові походи»; - тлумачення термінів і понять «конфесія», «феодальні усобиці», «хрестові походи», «чернечий орден» та укладання словникових статей.
	<p>2.5. Україна на середньовічній мапі. Терени середньовічної України. Київська (Русь, Руська земля) і Галицько-Волинська (Руське королівство) держави та їхні правителі.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Установлення послідовності існування та хронології українських середньовічних держав за допомогою шкали часу; - визначення за картою адміністративно-політичних центрів і територій українських середньовічних держав, позначення їх на контурній карті; - укладання (за допомогою вчителя) та представлення політичного портрета українського середньовічного правителя; - коментоване читання фрагментів

<ul style="list-style-type: none"> - використовує пошукові системи для отримання інформації, дізнається значення незнайомих слів; - пояснює та доцільно застосовує терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах; - визначає риси / ознаки артефакту (музейного об'єкта), писемного та візуального джерела; 		<p>з «Літопису руського» та обговорення особливостей писемних джерел з історії Русі-України;</p> <ul style="list-style-type: none"> - створення візуального ряду з пам'яток архітектури давньоруського періоду (з урахуванням пам'яток рідного краю); - тлумачення термінів і понять «боярин», «варяги / вікінги / нормани», «вотчина», «дружина», «князь», «Русь / Руська земля», «русь / русини», «Руське королівство» та укладання словникових статей.
<ul style="list-style-type: none"> - визначає тему й походження запропонованого джерела історичної та суспільної інформації; - визначає ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом (у межах теми); - використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, музейні експозиції, власні спостереження; 	<p>2.6. Сусіди України. Великий Степ. Сусіди Русі-України: Польське королівство, Велике князівство Литовське, Велике князівство Московське, Кримське ханство. Український Степ (Дике Поле).</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Установлення одночасності й послідовності існування українських та інших держав середньовіччя за допомогою шкали часу; - визначення за картою розташування українських земель і територій середньовічних держав XIV–XV ст., до яких вони належали, позначення їх на контурній карті; - підготовка порівняльної характеристики становища українських земель у складі Польського королівства та Великого князівства Литовського; - опис (у групах, парах) способу життя народів Українського Степу з використанням джерел та зображень пам'яток матеріальної культури; - обговорення в гурті значення Великого Степу як зони взаємодії народів і культур; - тлумачення термінів і понять

<p>- порівнює однотипні пам'ятки історії та культури й пояснює їх значення;</p>		<p>«Великий Степ», «Дике Поле», «магнати», «пани», «сейм», «ханат / ханство», «шляхта» та укладання словникових статей.</p>
<p>- формулює висновок, судження на основі наведених фактів;</p> <p>- описує та характеризує за певним алгоритмом пам'ятку історії та культури;</p> <p>- формулює судження про вчинки історичних осіб та сучасних діячів, події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного досвіду;</p> <p>- послідовно викладає інформацію, будує виступ з дотриманням структури;</p> <p>- визначає значущість історичної та сучасної події для людини й суспільства;</p> <p>- розрізняє та ідентифікує локальні, регіональні, національно-культурні спільноти, співвідносить себе з ними;</p>	<p>2.7. Як жили люди в середньовіччі. Помістя, замки і фортеці. Лицарство. Повсякдення й повинності селян. Середньовічне місто та його мешканці. Магдебурзьке право. Цехи. Епідемії, пожежі, стихійні лиха.</p>	<p>- коментоване читання тексту про життя в середньовічних селах і містах;</p> <p>- планування і здійснення мандрівки (реальної / віртуальної) середньовічним замком / маєтком (за доступними текстами, зображеннями, матеріалами музейних експозицій);</p> <p>- розповідь (за витягами із джерел і зображеннями) про устрій ремісничого цеху, день із життя лицаря та ін.;</p> <p>- обговорення загроз для життя і здоров'я людини в середньовіччі;</p> <p>- тлумачення термінів і понять «купецька гільдія», «магдебурзьке право», «повинність», «ремісничий цех», «церковне братство» та укладання словникових статей.</p>
	<p>2.8. Культурні й технічні здобутки епохи середньовіччя. Як у середньовіччі людина уявляла / розуміла світ. Хроніки (літописи). Перші університети. Винайдення друкарства.</p>	<p>- читання тексту й визначення основних догматів, ритуалів та історичних обставин поширення християнства, буддизму, ісламу;</p> <p>- уявна мандрівка до середньовічного університету / скрипторію / друкарні, укладання розповіді / сценки (з урахуванням історії рідного краю);</p> <p>- тлумачення термінів і понять «буддизм», «друкарство», «іслам», «релігійний світогляд», «університет», «християнство», «хроніка / літопис» та укладання словникових статей.</p>
	<p>Узагальнення</p>	<p>- Виконання вправи на групування</p>

<p>- наводить приклади етнічного, релігійного, культурного та іншого розмаїття в Україні та світі в минулому й сьогоденні;</p> <p>- наводить історичні та сучасні приклади виявів дискримінації та її подолання</p>	<p>«Внесок Русі-України у формування європейської цивілізації».</p>	<p>пам'яток історії та культури за належністю до певної території та культурно-історичної епохи;</p> <p>- обґрунтований добір історичних постатей та укладання біографічних довідок для довідника / історичних портретів для збірника «Від епохи до епохи: величні постаті України і світу (середньовіччя)»;</p> <p>- укладання карти знань з історії середньовічної Русі-України як ланки європейської цивілізації.</p>
---	--	--

Повторення, оцінювання

Орієнтовні назви мініпроектів: 1. Архітектурні пам'ятки Русі-України. 2. Торговельні шляхи середньовіччя. 3. Мої враження від відвідання середньовічного замку / історико-культурного заповідника.

Розділ 3. Ранній новий час

Очікувані результати навчання	Зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності
<p>- Розташовує події в хронологічній послідовності, укладає хронологічну таблицю;</p> <p>- встановлює послідовність історичних подій за допомогою лінії часу;</p> <p>- встановлює одночасність подій в історичному просторі, тривалість подій, явищ, процесів та їх віддаленість одних від одних (у межах теми, з допомогою вчителя);</p> <p>- виявляє і розрізняє з</p>	<p>3.1. Культура Відродження / Ренесансу. Ідеї гуманізму. Протестантизм. Ренесансна культура на теренах України (Пересопницьке Євангеліє, початки книгодрукування, братські школи, Острозька та Києво-Могилянська колегії).</p>	<p>- Установлення хронологічних меж <i>раннього нового часу</i> за допомогою шкали часу;</p> <p>- визначення за текстом історичних ознак, які позначили кінець середньовіччя та початок нового часу;</p> <p>- робота в малих групах / парах із текстами й зображеннями з метою визначити головні риси культури Ренесансу / погляди гуманістів;</p> <p>- здійснення уявної мандрівки в навчальний заклад ранньомодерної України (модельовання діалогів тогочасних учнів / студентів, учителів / викладачів);</p> <p>- з'ясування початків</p>

<p>допомогою вчителя причини і приводи, результати і наслідки історичних подій, явищ, процесів;</p> <p>- описує перебіг історичних подій та визначає тяглість в історичному процесі;</p>		<p>українського книговидання (створення історичної довідки і візуального ряду);</p> <p>- тлумачення термінів і понять «академія», «братська школа», «гуманізм», «колегія», «протестантизм», «Ренесанс / Відродження» та укладання словникових статей.</p>
<p>- розрізняє природні, економічні, політичні, соціальні, технологічні та культурні зміни й наводить приклади впливу цих змін на життя людини і суспільства в минулому й теперішньому;</p> <p>- співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо);</p> <p>- визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій;</p> <p>- позначає розміщення об'єктів на карті, прокладає уявні маршрути, визначає відстані;</p>	<p>3.2. Великі географічні відкриття: зустріч цивілізацій. Як люди подорожували. Відкриття європейськими мореплавцями Нового світу. Економічні наслідки Великих географічних відкриттів.</p>	<p>- Установлення хронологічних меж епохи Великих географічних відкриттів із використанням шкали часу;</p> <p>- простеження за картою змін географічного та історичного простору в уявленнях європейців, позначення на контурній карті відкритих європейцями регіонів, нових морських і сухопутних шляхів;</p> <p>- укладання плану розповіді про один з епізодів Великих географічних відкриттів (відкриття Америки Х. Колумбом, навколосвітню подорож Ф. Магеллана та ін.);</p> <p>- встановлення за текстом наслідків Великих географічних відкриттів для економіки Європи, зокрема України;</p> <p>- тлумачення термінів і понять «Великі географічні відкриття», «каравела», «Новий світ», «фільварок» та укладання словникових статей.</p>
<p>- добирає інформацію за заданими критеріями;</p> <p>- використовує пошукові системи для отримання</p>	<p>3.3. Криза старого порядку: Англійська революція. Англія напередодні революції: причини кризи. Основні події</p>	<p>- Розташування основних подій Англійської революції на шкалі часу;</p> <p>- визначення за навчальним текстом / джерелами причин, перебігу та результатів</p>

<p>інформації, дізнається значення незнайомих слів;</p> <ul style="list-style-type: none"> - пояснює та доцільно застосовує терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах; - формулює питання різного типу до тексту / медіатексту, візуальних джерел; - використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження; - порівнює однотипні пам'ятки історії, природи та культури й пояснює їх значення; - описує та характеризує за певним алгоритмом пам'ятку природи, історії та культури; - формулює судження про вчинки історичних осіб та сучасних діячів, події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного досвіду; - визначає значущість історичної та сучасної 	<p>та дійові особи Англійської революції. Установлення парламентської монархії.</p>	<p>Англійської революції, прогнозування наслідків революції;</p> <ul style="list-style-type: none"> - тлумачення термінів і понять «буржуазія», «мануфактура», «нові дворяни», «парламентська монархія», «пуританство», «революція» та укладання словникових статей.
<p>3.4. Українське козацтво. Як виникло козацтво. Запорозька Січ. Гетьман П. Конашевич-Сагайдачний. Козацька революція середини XVII ст. Українська козацька держава — Військо Запорозьке (Гетьманщина). Постаті Б. Хмельницького та І. Мазепи. «Конституція» П. Орлика.</p>		<ul style="list-style-type: none"> - Локалізація на карті території поширення козацького устрою, розташування Запорозької Січі, території Війська Запорозького; - розташування основних подій з історії українського козацтва на шкалі часу; - аналіз тексту і джерел про причини, перебіг і наслідки Української революції XVII ст.; - створення історичного портрета козацького гетьмана (на прикладі П. Конашевича-Сагайдачного / Б. Хмельницького / І. Мазепи) за укладеним спільно з учителем планом; - установлення на основі витягів із «Конституції» П. Орлика форми правління української ранньомодерної держави; - підготовка маршруту і програми мандрівки «Пам'ятки козацької України», обмін думками щодо очікувань від мандрівки;- - тлумачення термінів і понять «Запорозька Січ», «козацтво», «конституція» та укладання словникових статей.
<p>3.5. Культура бароко. Коли і як сформувалася культура бароко.</p>		<ul style="list-style-type: none"> - Читання тексту й пояснення різниці між культурою Відродження і культурою бароко;

<p>події для людини й суспільства;</p> <ul style="list-style-type: none"> - висловлює припущення стосовно можливого перебігу історичних подій; - обґрунтовує унікальність та неповторність кожної людини; - пояснює, як людина впливає на різні спільноти й державу своєю діяльністю; 	<p>Головні риси культури бароко. Українське (козацьке) бароко.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - формування візуального ряду пам'яток архітектури та живопису європейського та українського бароко, з урахуванням пам'яток рідного краю, та виявлення їхніх спільних ознак; - планування подорожі до історико-культурних пам'яток України / рідного краю доби бароко; - тлумачення термінів і понять «бароко», «козацьке бароко» та укладання словникових статей.
<ul style="list-style-type: none"> - аргументує потребу спільних правил і законів, а також необхідність їх дотримуватися 	<p>Узагальнення «Україна і світ у ранній новий час: виклики та можливості».</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Характеристика за шкалою часу основних подій / історичних явищ, які відбулися в Україні та світі в XVI–XVIII ст.; - виконання вправи на групування пам'яток історії та культури за належністю до певної території та культурно-історичної епохи; - обґрунтований добір історичних постатей та укладання біографічних довідок для довідника / історичних портретів для збірника «Від епохи до епохи: величні постаті України і світу (ранній новий час)»; - обговорення в гурті питання про обмеження та можливості, які виникали перед людиною раннього нового часу; - створення під керівництвом учителя ментальної карти «Україна і світ у ранній новий час».

Повторення, оцінювання

Орієнтовні назви мініпроектів: 1. Якими були школи та як навчали в Україні XVI–XVIII ст. 2. Пам'ятки історії та культури України раннього нового часу.

3. Яким був ідеал вільної людини в Україні і світі раннього нового часу.

Розділ 4. «Довге» ХІХ століття

Очікувані результати діяльності	Зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> - Розташовує події в хронологічній послідовності, укладає хронологічну таблицю; - виявляє та розрізняє з допомогою вчителя причини й приводи, результати та наслідки історичних подій, явищ, процесів; - описує перебіг історичних подій та визначає тяглість в історичному процесі; - розрізняє природні, економічні, політичні, соціальні, технологічні та культурні зміни й наводить приклади впливу цих змін на життя людини й суспільства в минулому й теперішньому; - формулює запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей; - співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо); - добирає інформацію 	<p>4.1. Французька революція. «Довге» ХІХ століття. Французька революція: у боротьбі за «свободу, рівність, братерство». Наполеонівські війни. Чому ХІХ ст. називають «довгим» (від Французької революції до Першої світової війни).</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Установлення хронологічних меж історичного ХІХ століття із застосуванням шкали часу, позначення подій Французької революції та наполеонівських війн; - локалізація на карті території Франції, напрямків військових походів Наполеона І; - Визначення за текстом передумов, перебігу і результатів Французької революції ХVІІІ ст.; - аналіз текстів революційного гімну «Марсельєза» (в українському перекладі М. Вороного), «Декларації прав людини і громадянина» 1789 р.; - визначення впливу Французької революції та наполеонівських війн на Україну; - тлумачення термінів і понять «„довге” ХІХ століття», «Просвітництво» та укладання словникових статей.
<ul style="list-style-type: none"> - добирає інформацію 	<p>4.2. Час народів. Українське «національне відродження». Українські землі в складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій. Романтизм і національні рухи.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Визначення за картою українських теренів у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій, осередків «українського відродження», позначення їх на контурній карті; - позначення основних подій української історії ХІХ ст. на

<p>за заданими критеріями;</p> <ul style="list-style-type: none"> - використовує пошукові системи для отримання інформації, дізнається значення незнайомих слів; - виокремлює основне й другорядне в тексті; - пояснює та доцільно застосовує терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах; - формулює запитання щодо достовірності інформації з різних джерел; 	<p>Нова українська література (І. Котляревський, Т. Шевченко). «Руська трійця» і Кирило-Мефодіївське товариство.</p>	<p>шкалі часу;</p> <ul style="list-style-type: none"> - аналіз джерел (витягів з літературних та історичних творів, програмних документів) як свідчень українського «національного відродження»; - визначення головних рис романтизму як напряму в літературі й мистецтві, спрямованого на утвердження цінності людської особистості й народної самобутності; - тлумачення термінів «народ / нація», «національне відродження», «національний рух» «романтизм» та укладання словникових статей.
<ul style="list-style-type: none"> - визначає ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом (у межах теми); - зіставляє джерела інформації щодо достовірності та повноти; - формулює висновок, судження на основі наведених фактів; - формулює судження про вчинки історичних осіб та сучасних діячів, події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного досвіду; 	<p>4.3. Україна в єдності та розмаїтті. Історико-географічні регіони України. Інші народи на території України. Творення української національної єдності.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Визначення за навчальним текстом і картою історико-географічних регіонів України та особливостей їхнього становища в ХІХ ст.; - установлення на основі статистичних даних чисельності, національного та соціального складу населення України ХІХ ст.; - обґрунтування або спростування твердження про багатокультурність України (на основі матеріалів статистики, інших текстів, зображень); - аналіз висловлювань українських діячів ХІХ ст. (В. Антоновича, М. Грушевського, М. Драгоманова, І. Франка та ін.) з питання національної єдності українців; - укладання маршруту і програми мандрівки

<ul style="list-style-type: none"> - послідовно викладає інформацію, будує виступ з дотриманням структури; - визначає значущість історичної та сучасної події для людини й суспільства; - висловлює припущення стосовно можливого перебігу історичних подій; - використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження; - пояснює, як людина впливає на функціонування різних спільнот і держави своєю діяльністю; - пояснює, чому та якими правами від народження наділена кожна людина; - обговорює важливість поваги прав людини всіма людьми; - обґрунтовує необхідність захищати права людини й громадянина та дотримуватися обов'язків громадянина; - наводить приклади протидії порушенням 		<p>історичними пам'ятками України XIX ст.;</p> <ul style="list-style-type: none"> - тлумачення термінів «багатокультурність», «демографія», «статистика» та укладання словникових статей.
	<p>4.4. Модернізація. Зміни в повсякденні. Індустріальна революція. Розвиток міст (урбанізація). Наукові й технічні винаходи та речі, які змінили світ. Подорожі й міграції. Зміни в повсякденні селян і містян.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Визначення на основі тексту й візуальних матеріалів змін у житті селян і містян XIX ст.; - відвідання історичного (краєзнавчого) музею; перегляд музейних експозицій та підготовка розповіді про повсякдення селян і містян у XIX ст.; - підготовка та здійснення уявної мандрівки до вибраного українського міста XIX ст., написання відгуку про побачене й почуте; - написання колективного допису до уявленої газети зламу XIX–XX ст. про вплив наукових відкриттів і технічних винаходів на життя людей, потребу розвитку українських наукових інституцій; - тлумачення термінів і понять «індустріальна (промислова) революція», «науковий світогляд», «урбанізація» та укладання словникових статей.
	<p>4.5. Новий світ. Війна за незалежність США (Американська революція). Кінець рабства в Новому світі. Громадянська війна у США. Перетворення США на світового</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Позначення основних подій історії США на шкалі часу; - визначення за картою особливостей географічного розташування США; прогнозування його впливу на історичний розвиток країни; - підготовка і проведення «брифінгів» з президентами —

<p>прав людини;</p> <ul style="list-style-type: none"> - наводить приклади етнічного, релігійного, культурного та іншого розмаїття в Україні та світі в минулому й сьогодні; - аргументує потребу спільних правил і законів, а також необхідність їх дотримуватися; - наводить приклади змін у житті суспільства, пов'язаних із різними чинниками; пояснює їх вплив на людину, конкретні соціальні групи та суспільство в цілому в минулому та сьогодні. 	<p>індустріального лідера.</p>	<p>Дж. Вашингтоном, А. Лінкольном, Т. Рузвельтом — щодо актуальних питань життя країни (із використанням Конституції США, Білля про права, текстів промов президентів);</p> <ul style="list-style-type: none"> - тлумачення термінів «громадянська війна», «дискримінація», «расизм» та укладання словникових статей.
	<p>Узагальнення «Україна модерна і традиційна».</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Формулювання запитань до карти / даних інфографіки / текстів / зображень як до джерела інформації про Україну XIX ст.; - виконання вправи на групування пам'яток історії та культури за належністю до певної території та культурно-історичної епохи; - відбір фактів, які свідчать про переплетення в історії України XIX ст. модерних і традиційних рис (за заданими критеріями) / виконання письмової роботи «Як і чому змінилися Україна і світ у XIX ст.»; - обґрунтований добір історичних постатей та укладання біографічних довідок для довідника / історичних портретів для збірника «Від епохи до епохи: величні постаті України і світу (XIX століття)».
<p>Повторення, оцінювання</p>		
<p>Орієнтовні назви мініпроектів: 1. Як люди подорожували в XIX ст. Залізниця; 2. Мистецьке життя в Україні XIX ст. (на вибраних прикладах); 3. Моя громада (село, місто) в дев'ятнадцятому столітті: події, люди, організації.</p>		

Розділ 5. «Коротке» ХХ століття. Сучасність

Очікувані результати діяльності	Зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності
<p>- Розташовує події в хронологічній послідовності, укладає хронологічну таблицю;</p> <p>- виявляє та розрізняє з допомогою вчителя причини й приводи, результати й наслідки окремих історичних подій, явищ, процесів періоду;</p> <p>- пояснює, як погляди та потреби людей сьогодні та в минулому пов'язані з подіями їх життя, станом суспільства;</p> <p>зіставляє картографічну інформацію різних історичних періодів;</p> <p>- пояснює відмінності між громадським та особистим простором;</p> <p>- добирає інформацію за заданими критеріями;</p> <p>- використовує пошукові системи для отримання інформації, дізнається значення незнайомих слів;</p> <p>- формулює питання різного типу до тексту / медіатексту, візуальних та усних джерел;</p> <p>- визначає тему й</p>	<p>5.1. Людство у вирі світових війн. Цінність людського життя. Суперечності світової політики. Перша (Велика) й Друга світові війни. Як світові війни змінили карту світу. Людина на війні. Добровольці та волонтери. Холодна війна.</p>	<p>- Установлення хронологічних меж історичного ХХ ст., позначення світових війн і пов'язаних з ними подій на шкалі часу;</p> <p>- локалізація на карті протиборчих держав під час світових війн, визначення за картою політичних змін у результаті світових війн;</p> <p>- укладання за текстом і картою розповіді про обраний епізод з історії України / світу під час світових війн ХХ ст.;</p> <p>- аналіз у малих групах / парах текстових і візуальних джерел щодо впливу світових війн на: а) повсякденне життя людей (на краєзнавчому матеріалі); б) переосмислення цінності людського життя; в) пошуки людством механізмів досягнення тривалого миру;</p> <p>- тлумачення термінів і понять «військово-політичний блок», «„коротке” ХХ століття», «світова війна», «холодна війна» та укладання словникових статей.</p>
	<p>5.2. Тоталітаризм і демократія. Що таке «комунізм», «фашизм» і «нацизм». Чому ці режими називають злочинними. Засади демократії та їхнє втілення після Другої світової</p>	<p>- Позначення на шкалі часу подій європейської історії, які свідчили про встановлення тоталітарних режимів;</p> <p>- читання тексту / перегляд візуальних матеріалів та обмін думками про сутність, причини, передумови і наслідки тоталітарних режимів;</p>

<p>походження запропонованого джерела історичної та суспільної інформації;</p> <ul style="list-style-type: none"> - формулює запитання щодо достовірності інформації з різних джерел; - застосовує критерії визначення достовірності інформації (з допомогою вчителя); - розпізнає прояви маніпулювання інформацією на конкретних прикладах; - визначає ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом; 	<p>війни. Загрози від згортання демократії.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - пояснення сутності подій — символів комуністичного і нацистського тоталітаризмів (Голодомор, Великий терор, Голокост, депортаційні акції щодо українців, кримських татар, інших народів); - укладання порівняльної таблиці з основними рисами тоталітарного і демократичного режимів (за визначеними вчителем критеріями); - добір аргументів (з допомогою вчителя) про значення демократії в житті суспільства (зокрема, захисту прав людини); - тлумачення термінів і понять «геноцид», «демократія», «комунізм», «нацизм», «окупація», «терор», «тоталітаризм», «фашизм» та укладання словникових статей.
<ul style="list-style-type: none"> - використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження; - формулює висновок, судження на основі наведених фактів; - визначає придатність отриманої інформації для добору аргументів з допомогою вчителя; - формулює судження про вчинки історичних 	<p>5.3. Українське державотворення. Українська Народна Республіка. Українська Держава (Гетьманат П. Скоропадського). Західноукраїнська Народна Республіка. Український рух опору середини та другої половини ХХ ст. (Українська повстанська армія, дисидентство).</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Позначення на шкалі часу існування українських держав, ключових подій і явищ українського національно-визвольного руху; - визначення за картою територій українських держав, позначення їх на контурній карті; - аналіз вибраних висловлень творців новітньої української державності (В. Винниченка, М. Грушевського, К. Левицького, С. Петлюри, Є. Петрушевича, П. Скоропадського та ін.) про досягнення і труднощі національного державотворення; - вивчення в групах українського руху опору середини і другої половини ХХ ст. (діяльність УПА, дисидентство), презентація

<p>осіб та сучасних діячів, події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного досвіду;</p> <p>- послідовно викладає інформацію, будує виступ з дотриманням структури;</p>		<p>результатів;</p> <p>- тлумачення термінів і понять «дисидент», «національна держава», «національно-визвольний рух», «політична еміграція» та укладання словникових статей.</p>
<p>- визначає значущість історичної та сучасної події для людини й суспільства;</p> <p>- висловлює припущення стосовно можливого перебігу історичних подій;</p> <p>- виявляє розбіжності в тлумаченнях минулого та сучасного на конкретних прикладах;</p> <p>- поводить з повагою до гідності інших осіб;</p> <p>- пояснює, як людина впливає на різні спільноти й державу своєю діяльністю;</p> <p>- адаптує свою поведінку до нових ситуацій, зважаючи на набутий досвід;</p>	<p>5.4. Глобальні проблеми людства. Що таке глобалізація. Загальні проблеми людства (дотримання миру та безпеки, збереження природного середовища, культурної спадщини, боротьба з епідеміями, бідністю, протидія тероризму тощо).</p>	<p>- Відбір фактів — свідчень глобалізації; обмін думками про причини, передумови й наслідки глобалізації;</p> <p>- створення під керівництвом учителя карти знань «Глобальні проблеми людства»;</p> <p>- укладання плану / тез уявного виступу на засіданні міжнародної організації (ООН, ЮНЕСКО та ін.) про глобальні проблеми людства і способи їх вирішення;</p> <p>- розроблення маршруту віртуальної мандрівки об'єктами Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні;</p> <p>- наведення аргументів щодо переваг культурного багатоманіття в умовах глобалізації;</p> <p>- тлумачення термінів і понять «глобалізація», «екологія», «тероризм» та укладання словникових статей.</p>
<p>- дотримується вимог щодо непорушення особистого простору інших осіб;</p> <p>- пояснює, чому і якими правами від народження наділена кожна людина;</p>	<p>5.5. Творення сучасної України. «Акт проголошення незалежності України» 1991 р.- Державний устрій, економіка та зовнішня політика сучасної України. Революція Гідності.</p>	<p>- Актуалізація за текстом і картою знань про політичну та економічну географію України;</p> <p>- нанесення основних подій з історії незалежної України на шкалу часу (ухвалення Декларації про державний суверенітет України, Акта проголошення незалежності України, Конституції України,</p>

<ul style="list-style-type: none"> - пояснює, як держава забезпечує реалізацію прав людини (зокрема дитини); - обговорює важливість поваги прав людини всіма людьми; - обґрунтовує необхідність захищати права людини й громадянина та дотримуватися обов'язків громадянина; - визнає відповідальність за свою поведінку, якщо вона призводить до порушення гідності інших людей чи до неможливості реалізації їх прав; - обґрунтовує небезпеку замовчування порушення прав людини; - висловлює власне судження про культурне розмаїття та його цінність для суспільства, виявляє зацікавленість переконаннями інших людей; - взаємодіє з людьми, які мають несхожі ідеї та цінності; - ідентифікує випадки дискримінації (зокрема утисків), булінгу 	<p>Російсько-українська війна. Україна — держава-кандидат на вступ до Європейського Союзу.</p>	<p>Помаранчевої революції, Революції Гідності, збройної агресії РФ проти України та ін.);</p> <ul style="list-style-type: none"> - вивчення (у малих групах / парах) Помаранчевої революції, Революції Гідності, російсько-української війни та інших подій сучасної історії України з представленням результатів у гурті / класі; - тлумачення термінів і понять «агресія», «гідність», «декларація», «євроатлантичний вибір», «територіальна оборона» та укладання словникових статей.
	<p>5.6. Що сьогодні означає бути громадянином України. Права людини як основа демократичного суспільства. Основні документи, які визначають права та свободи людини в незалежній Україні. Чому Конституцію називають Основним законом. Правила співжиття в закладі освіти / громаді.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Створення асоціативних рядів до понять «права і свободи людини», «громадянська позиція», «культурне розмаїття»; - обґрунтування в гурті думки про те, що дотримання прав людини, збереження культурного розмаїття, протидія мові ворожнечі є засадами / ознаками демократичного суспільства; - добір прикладів вияву громадянами України та інших держав (зокрема учнівством) активної громадянської позиції; - коментоване читання інтерв'ю / проведення зустрічі з громадським активістом (активісткою); - аналіз правил і процедур закладу освіти (статуту, внутрішнього розпорядку тощо); - участь у плануванні, організації та проведенні заходів / реалізації проєктів, значущих для класу, школи, місцевої громади;

<p>(цькування) та визначає їх наслідки для особи й групи осіб, до якої ця особа належить;</p>		<ul style="list-style-type: none"> - розроблення в гурті за допомогою вчителя карти знань «Громадянин України»; - написання твору-роздуму (есе) «Що таке гідність людини».
<ul style="list-style-type: none"> - наводить історичні та сучасні приклади виявів дискримінації та її подолання; - виявляє мову ворожнечі; - аналізує правила та процедури закладу освіти з погляду дотримання прав людини (зокрема недискримінації) та поваги до гідності людини; - аргументує потребу спільних правил і законів, а також необхідність їх дотримуватися; - бере участь у виборах до органів самоврядування закладу освіти, аналізує та оцінює їх роботу; - критично осмислює ризики, пов'язані зі шкодою для навколишнього середовища; - обговорює те, як громадяни й уряди можуть сприяти сталому розвитку 	<p>Узагальнення «Україна у світі — світ в Україні».</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Обмін думками в гурті про здобутки і втрати українців / мешканців України в ХХ ст.; - виконання вправи на групування пам'яток історії та культури за належністю до певної території та культурно-історичної епохи; - обґрунтований добір історичних постатей та укладання біографічних довідок для довідника / історичних портретів для збірника «Від епохи до епохи: величні постаті України і світу (ХХ століття)». - тлумачення поняття «сучасність» і обмін думками в гурті про його зв'язок з «історією».
<p>Повторення, оцінювання</p>		
<p>Орієнтовні назви мініпроектів: 1. Підготовка обґрунтованих пропозицій щодо</p>		

заходів, корисних для громади (закладу освіти, мікрорайону, населеного пункту тощо). 2. Дослідження (пошук та узагальнення фактів, візуальних матеріалів) із життя українців за межами сучасної держави Україна. 3. Опитування (інтерв'ювання) рідних і близьких осіб — свідків історичних подій ХХ ст.

Узагальнення до курсу

Очікувані результати діяльності	Зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності
<ul style="list-style-type: none"> - поводитися з повагою до гідності інших осіб; - пояснює, як людина впливає на різні спільноти й державу своєю діяльністю; - адаптує свою поведінку до нових ситуацій, зважаючи на набутий досвід. 	<p>Узагальнення «Людський вимір історії».</p>	<p>Дискусія на тему: «Людські якості, які здатні змінити світ на краще» (на основі історичних портретів / біографічних довідок історичних постатей).</p>

III. КРИТЕРІЇ ТА ПРОЦЕДУРИ ОЦІНЮВАННЯ

Відповідно до Закону України «Про повну загальну середню освіту» кінцевим очікуваним досягненням учня/учениці є володіння життєвими (ключовими) компетентностями. Під компетентностями розуміють здатність людини до тієї чи іншої діяльності, для якої потрібні відповідні знання, уміння, ставлення, а також досвід. Ключові компетентності формуються на матеріалі всіх шкільних предметів і під час позаурочного виховання. Перехід до компетентнісного навчання полягає в тому, щоб навчати учнів/учениць застосовувати свої вміння та здобуті завдяки їхньому застосуванню знання в конкретних навчальних і життєвих ситуаціях. Компетентнісний потенціал курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» розкрито в чинному Державному стандарті базової середньої освіти та в самій програмі.

Педагог оцінює рівень сформованості компетентностей учнів на основі поданих у Державному стандарті орієнтирів оцінювання, враховуючи динаміку досягнень ними очікуваних результатів навчання. Оцінювання ґрунтується на психолого-педагогічних принципах та проводиться вчителем/вчителькою відповідно до критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів та орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень із базових дисциплін, визначених у Методичних рекомендаціях щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 01 квітня 2022 р. № 289.

До навчальних досягнень, які вчитель/вчителька має оцінювати, належать такі продукти (результати) освітнього процесу:

- ✓ знання — інформація, яку учень/учениця застосовує;
- ✓ уміння — здатність застосувати знання, як щось зробити (алгоритм дій), для представлення засвоєних та вироблених суб'єктивно нових знань;
- ✓ ставлення — суб'єктивна цінність інформації або діяльності, відображена у висловлених учнем/ученицею судженнях. Оцінювання ставлень відбувається на основі їх аргументованості.

Оцінювання навчальних досягнень учнів традиційно поділяють на формувальне та сумативне. Під формувальним розуміють інтерактивне оцінювання учнівського прогресу. Застосування формувального оцінювання допоможе кожному учневі/учениці бачити власний освітній поступ, рівень сформованості загальних, історичних і громадянських компетентностей, а вчителю/вчительці аналізувати, корегувати навчально-пізнавальну діяльність учнів, визначати мету та шляхи реалізації освітніх завдань.

Ефективність формувального оцінювання забезпечується його безперервністю та партнерською взаємодією учасників освітнього процесу. Формувальне оцінювання ґрунтується на критеріях, що визначаються

вчителем / вчителькою з поступовим залученням до цього процесу учнів для кожного виду роботи та виду навчальної діяльності. Навчальна програма дає змогу розробити критерії формувального оцінювання. Концентричне вивчення матеріалу в межах програми допомагає учневі / учениці повертатися до алгоритмів роботи з ним та вдосконалювати, відпрацьовувати комплекс компетентностей, пов'язаних із практичним застосуванням.

Враховуючи рівень сформованості уміння вчитися, навичок самооцінювання і взаємооцінювання, уміння визначати для себе певні завдання, робити вибір, доцільно залучати учнів 5–6 класів до складання / коментування інструкцій до завдань, опису способу їх виконання, характеристик, яким має відповідати очікуваний результат (повідомлення, есе, проєкт тощо). Учнів треба спонукати до аргументованого самооцінювання і взаємооцінювання, мета якого — визначити, що допомогло досягти успіху, які й чому виникли труднощі.

Методи формувального оцінювання: педагогічне спостереження за навчанням, що враховує коментарі самого учня / учениці, інших учнів; аналіз виконаних учнем / ученицею завдань, вмісту його / її «портфоліо»; узагальнення результатів самооцінювання та взаємооцінювання учнями результатів навчання; зіставлення власної думки щодо особистісного розвитку та соціалізації учня / учениці з думкою його / її рідних, висловленою під час співбесід із батьками чи іншими родичами дитини; відслідковування розвитку умілості учня / учениці за результатами виконання ним / нею завдань, що потребують застосування умінь, передбачених програмою (орієнтація в історичному часі, просторі, спроможність виділяти головне, синтезувати, узагальнювати, оцінювати тощо); оцінка динаміки нарощування якісних показників результатів навчання в поточній навчальній діяльності тощо.

Для проведення формувального оцінювання необхідно запровадити щоденник педагогічних спостережень, формувати «портфоліо» кожного учня / учениці, пропонувати учням діагностичні роботи, що мають містити компетентісно орієнтовані завдання. Такі роботи можуть бути усними або письмовими, у формі тесту, практичної роботи, навчального проєкту, есе тощо. При виборі форми діагностичної роботи, змісту завдань, способу зворотного зв'язку потрібно враховувати специфіку класу, індивідуальні можливості учнів. Тривалість виконання діагностичної роботи не повинна перевищувати 40 хв (із 45 хв уроку 5 хв — інструктаж, 40 хв — виконання роботи).

Формувальне оцінювання — вербальне, з використанням шкали оцінювання, запропонованої у свідочстві досягнень для учнів базової школи (Додаток 1 до Методичних рекомендацій), передбачає використання таких висловів: сформовано / формується (для наскрізних вмінь) та високий / достатній / середній / початковий рівень досягнення результатів навчання за I і II семестри та за навчальний рік. Зміст кожного з рівнів визначено Загальними критеріями оцінювання результатів навчання учнів 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (Додаток 2 до Методичних рекомендацій). Формувальне оцінювання в 5–6 класах передбачає

надання учням / ученицям підтримки, коригування засобів і методики навчання у випадку виявлення неефективності навчального процесу.

Мета поточного й підсумкового сумативного оцінювання — встановити відповідність / невідповідність реальних результатів навчально-пізнавальної діяльності запланованим (очікуваним). Сумативне оцінювання спрямоване на результат і оцінюється із застосуванням 12-бальної шкали, відповідно до встановлених Міністерством освіти і науки України Загальних критеріїв оцінювання результатів навчання учнів 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (Додаток 2 до Методичних рекомендацій).

Оцінюючи навчальні досягнення учнів / учениць за 12-бальною шкалою в умовах компетентнісного навчання, учитель / учителька історії має врахувати, що диференціації (віднесенню до першого-четвертого рівня) підлягають насамперед розумові та практичні уміння учнів / учениць, що виявляються в різних видах діяльності. Знання доцільно розглядати як змістову складову цієї діяльності. Щодо ціннісних ставлень, то вони на уроках історії не оцінюються, тому що відображають суб'єктивні судження і почуття, викликані опрацьованою інформацією. Відсутність визначеного завданням очікуваного результату визнається, але в балах не оцінюється.

Бали в межах рівня допомагають диференціювати досягнення учнів / учениць з урахуванням того, чи мають вони базові знання, чи вміння переросли в навички та наскільки сформована воля дотримуватись вимог до оформлення і представлення результатів навчання. За наявності базових знань учень / учениця виконає отримане завдання достатньо повно, оволодіння відповідними навичками дозволить йому / їй виконати це завдання швидко, а відповідальне ставлення до навчання допоможе оформити й представити результати роботи відповідно до визначених вимог.

З урахуванням сказаного закладений у Загальних критеріях оцінювання результатів навчання учнів 5–6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (Додаток 2 до Методичних рекомендацій) зміст рівнів навчальних досягнень для предмета «Україна і світ: вступ до історії і громадянської освіти» доцільно трактувати так:

- ✓ на першому, початковому рівні, учень / учениця здатен / здатна лише на фрагментарне відтворення історичної інформації. Він / вона може пригадати окремі одиниці: дати, імена, терміни, короткі твердження (одне-два речення) і не виявляє передбачених програмою предметних умінь. Здатність пригадати те, що вивчалось, свідчить про намагання учня / учениці виконати завдання та потенційні можливості добитися кращого результату;
- ✓ на другому, середньому рівні учень / учениця здатен / здатна на цілісне відтворення історичної інформації. Розуміючи поверхові зв'язки між її одиницями, наприклад, між особою, діями, учиненими за її участі,

часом і місцем цієї діяльності, він / вона може «своїми словами» передати почуте, побачене, прочитане, доречно вживаючи історичну термінологію. Здатність осмислено використати джерельну інформацію свідчить про вдумливість і старанність учня / учениці, а також про наявність у нього / неї базових умінь: слухати, читати, писати, ставити запитання і давати відповіді, розповідати, описувати;

- ✓ на третьому, достатньому рівні учень / учениця здатен / здатна на перетворення, відбір, зіставлення наявної в навчальному тексті, текстових і візуальних джерелах історичної інформації. Він / вона володіє вміннями встановлювати глибинні, наприклад, причинно-наслідкові, мотиваційні зв'язки, може згрупувати однорідні та відібрати потрібні для повнішого розкриття теми події, виділити системотворчі ознаки історичного явища / процесу, установити подібне й відмінне в однорідних фактах, дібрати аргументи й контраргументи до відомого судження, перевести сформатовану кимось інформацію в інший формат (наприклад, з вербальної в графічну й навпаки). Здатність учня / учениці оперувати джерельним матеріалом свідчить про систематичне цілеспрямоване навчання та про готовність до творчої діяльності;
- ✓ на четвертому, високому рівні учень / учениця здатний / здатна на власне (суб'єктивно нове) бачення історичного процесу. Аналізуючи та синтезуючи інформацію з різних джерел, як вторинних (підручник, науково-популярні та художні твори), так і первинних (речові пам'ятки, актові документи, спогади), він / вона розмірковує на задані теми, висловлює та обстоює власні судження щодо діяльності історичних осіб, значення історичних фактів, трактування подій дослідниками. Здатність учня / учениці творити суб'єктивно нове пояснення історичних подій, учинків історичних постатей, суголосне до цінностей та уявлень відповідного часу чи відповідної групи людей, свідчить про досягнення ними мети загальної історичної освіти.

Оцінка в балах не може використовуватися як стимул (винагорода або покарання). Для учнів / учениць вона має обов'язково супроводжуватись оцінювальними судженнями.

Сумативне оцінювання може бути поточним та підсумковим. Поточне оцінювання — це оцінювання результатів виконання учнями / ученицями конкретних завдань: відповідей на запитання під час індивідуального, групового та фронтального опитування, письмових завдань. Ідеться про результати опрацювання джерел (текстових, візуальних, діаграм, графіків, схем), заповнення контурних карт, а також про продукти взаємоконтролю учнів / учениць у парах і групах. Учитель / учителька самостійно вирішує, чи фіксувати в балах усі встановлені під час поточного оцінювання результати навчання. Якщо учень / учениця може й матиме можливість підвищити результативність навчання, а також за відсутності позитивного результату педагог / педагогиня може обмежитись оцінювальним судженням, дати пораду.

Підсумкове оцінювання — це оцінка результатів навчання за певний часовий період: за час вивчення розділу програми (тематичне), за семестр (семестрове) та навчальний рік (річне). Державні нормативні акти не передбачають проведення тематичних контрольних робіт з історії та дозволяють виставляти тематичну оцінку на основі поточних. Проте виводити тематичний оцінний бал винятково із суми поточних оцінок учнів / учениць неприпустимо. Виставлення тематичної лише за поточними не дозволяє співвіднести здобуті результати навчання кожного учня / кожної учениці із запланованими, унеможлиблює корекцію знань, умінь, навичок частини учнів / учениць. Часто трапляється, що оцінка за тему випадкова, якщо вчитель / вчителька орієнтується лише на результати поточного оцінювання.

Для забезпечення об'єктивності тематичного оцінювання доречно поруч із поточними оцінками використовувати результати замірів, що допомагають оцінити досягнення учнем / ученицею комплексу передбачених програмою результатів навчально-пізнавальної діяльності. Для таких замірів доцільно використовувати підсумкову діагностичну роботу (тест), есе, завдання проєктів. Проведення таких замірів сприяє індивідуальному та диференційованому підходу до організації навчання, дає змогу врахувати різний темп засвоєння учнями / ученицями програмового матеріалу, привертає їхню увагу до найістотнішого в розділі, що вивчався.

Заклад загальної середньої освіти може розробити власну систему оцінювання, яка затверджується й використовується у встановленому законодавством порядку. У цьому зв'язку варто наголосити, що відповідно до статті 17 Закону України «Про повну загальну середню освіту» учні мають право на справедливе, неупереджене, об'єктивне, незалежне, недискримінаційне та добросовісне оцінювання результатів навчання. Тож результати формуального і підсумкового сумативного оцінювання доцільно обговорювати з учнями та їх батьками під час індивідуальних зустрічей. Доречно скласти індивідуальний графік таких зустрічей, а також передбачити, що в призначений час учні за потреби матимуть можливість проконсультуватися і / або виконати додаткові навчальні завдання, представити індивідуальний проєкт.